

SZEMLE

Kovách Zoltán: Az Esztergomi Főszékes-egyházi Könyvtár története a 11. századtól 1820-ig. Kiegészítette, a válogatott bibliográfiát összeállította és közreadja: SZEPESI Zsuzsanna. Kiad.: SEEBERGI SASVÁRY Zoltán. Bp. 2006. Aula Kiadó Kft. 104 l.

Szokatlan, de örvedetes dolog, hogy egy könyvtártörténeti munka, amelynek törzse egy 1964-ben az ELTE Könyvtárosi Tanszékén benyújtott szakdolgozat, magánkiadásban megjelenik. A kötet azonban nem csak hommage a 25 éve elhunyt szerző, a papi hivatását és „könyvtáróri” feladatát fáradhatatlan, mindenre figyelő szorgalommal ellátó Kovách Zoltán előtt, hanem hézagpótló munkát is ad közre.

A már Géza fejedelem alatt központi funkciót betöltő, majd Szent István által szervezetileg is megalapított esztergomi főegyház könyvgyűjteményeinek története ugyanis monográfikusan mindmáig nem készült el. A most megjelent kis kötet fontos előmunkát ehhez a megadott korszakban, minthogy Kovách Zoltán a dolgozatot élete végéig kéziratos cédulákra írt pótlásokkal látta el, amelyet Szepesi Zsuzsa a megfelelő helyre szöveges formában beiktatott és 2006-ig terjedő bibliográfiai kiegészítésekkel látott el.

A könyvtár történetének középkori szakasza, amely a város 1543-al kezdődő török uralmáig terjed, természetesen osztozik a magyar mediavisztika „crux”-ával: kevés a fennmaradt forrás. Egy könyvtár történetében ez kettős hiányt is jelent: az intézményre vonatkozó iratanyag hiányát, és az egykori állomány megsemmisülését. Az intézményi keretek kialakulása egybeesik a magyar egyház történetével. Az egyházmegyéek

központjában kialakuló káptalanok gondoskodtak az utánpótlás neveléséről, ami az írásbeliség és a klerikális műveltség továbbadását jelentette. Ez kezdetben mester és tanítvány személyes kapcsolatából állt, majd kialakult a szervezett iskolai oktatás, amely a 11. századi Esztergomban már minden bizonnyal megvolt és töretlenül működött a 16. század derekáig. Oktatókról, lector- és cantor-kanonoki megbízásokról a 12. század elejétől kezdve van tudomásunk. Az iskola és az oktatók műveltségi szintjének biztosítása elképzelhetetlen valamiféle könyv- (kódex-)gyűjtemény nélkül, amelyeket a káptalan valamelyik helyiségében tartottak. Lehetséges, hogy az itt, de mindenképpen valamelyik magyarországi káptalani iskolában folyó tanulmányoknak egyetlen kézirat- emléke a 12. század elején készült és használt ún. Esztergomi iskoláskönyv, amelyben, feltehetőleg még ugyanebben a században, feljegyezték első nyolc Árpád-házi királyunk temetkezési helyét, az 1141-ben meghalt Vak Béláét már nem. A kódex a függelékben közölt kézirat-repertóriumban ez az első tétel.

Kovách Zoltán sorra veszi mindazt az adatot, ami a káptalan tagjainak könyveit gyarapíthatta. Így a kanonokok külföldi egyetemjárását, amelyek eredményeként pl. László mester 1277-ben húsz kódexszel rendelkezett. Jelentős mérföldkő volt az esztergomi papság művelődésének emelésében a Budai János barsi főesperes által a 14. század a szegény, de tehetséges növendékek képzésére tett alapítvány, a Collegium Christi, amely az egész középkor folyamán működött. Az alapítvány jelentős könyvtárral is rendelkezett, amelynek bel- és külföldön fennmaradt kötetit Körmeny Kinga vette számba. A Colle-

gium egyik Bécsben fennmaradt kódexe (Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 1215) a társulás scriptoriumában is készült.

Vitéz János érsekségével (1465) Esztergom a magyar reneszánsz műveltségnek, Buda mellett, a legfontosabb központjává válik. Az érsek másolóműhelyében Regiomontanus tanúsága szerint harminc scriptor dolgozott. A scriptorium számára mintakönyveket is be kellett szerezni, Kovách szerint ilyen minta-kódexet képvisel a liège-maastrichti egyházmegyéhez tartozó benecés kolostorban készült evangelistarium (a kódex-jegyzék 17. tétele). A Mátyás elleni összeesküvéssel vádolt Vitéz könyvtára azonban nem maradt Esztergomban, bekerült a Corvina-könyvtárba és osztozott annak sorsában. Az esztergomi Bibliotékában csak egy töredékes kézirat és egy ősnymtatvány maradt Vitéz könyvtárából. A másik nagy esztergomi reneszánsz egyházfeljedelem, Bakócz Tamás emlékét őrzi az ún. Bakócz-graduále, az a kétkötetes óriáskódex, amelyet Oláh Miklós 1555-ben ajándékozott az akkor már a török elől elmenekült és Nagyszombatban helyet kapott esztergomi egyháznak. A kódex történetével hosszasan foglalkozik Kovách Zoltán. Bakócz utóda, a mohácsi csatában elesett Szalkai László érsek sárospataki iskolai tanulmányairól ad képet az a kis kódex, amelyet ma is őriz a Bibliotéka (a jegyzék 7. tétele). Mi sem jellemzőbb a Mohács előtti könyvanyag pusztulására, mint hogy ezzel, a Szalkai-kódexszel és a csak esetlegesen Esztergomban készült Bakócz-graduáléval együtt is csak három olyan kézirat akad a 45 tételt felsoroló kódexállományban (kettőnek azóta nyomaveszett), amely eredetileg a könyvtár középkori állományához tartozott.

Esztergom eleste (1543) után a könyvtár Pozsonyba, majd Nagyszombatba való menekítésével kezdődő és a visszatelepülésig (1820) tartó történetével a kötet második része foglalkozik. Ez már Kovách Zoltán önálló kutatásai alapján készült, míg az első rész jobbára csak a vonatkozó irodalmat foglalta össze. A könyvtár felállítására csak Oláh Miklós érseksége alatt (1554–1568) került sor. Bár kivülről még két jeles könyvgyűjtő egyházi méltóság (Telegdi Mikós esztergomi adminisztrátor és Mosóczy Zakariás nyitrai püs-

pök) élt időlegesen és hagyatkozott Nagyszombatban, tekintélyes könyvgyűjteményüket azonban egyikük sem hagyta a káptalani könyvtárra. A fordulat Forgách Ferenc érsek (1607–1615) regnálása alatt következett be, amikor is a tartományi zsinat határozata alapján az egyházmegye elhunyt püspökeinek és kanonokjainak könyveit a káptalan könyvtárának kellett átadni. A rendelkezés végrehajtása azonban nem volt hiánymentes, bár a könyvtár állománya a 17. század elején mintegy 1000 kötetre növekedett. Nemzetközi könyvtörténeti jelentőséggel bírt Lippai György érsek 1642-es cselekedete, amikor is megvásárolta az 1681 kötetet kitevő Fugger-könyvtárat a Bibliotéka számára. Ezzel az állományrészszel Paul Lehmann 20. századi jeles német könyvtörténész magyarországi kutatásai során részletesen foglalkozott, 1956-ban publikált eredményeit Kovách Zoltán összefoglalásában ismerhetjük meg.

Kovách érdeme volt a Szelephényi György érsek által 1674-ben és 76-ban megrendelt, Hunger János Henrik által elkészített, addig ismeretlen katalógusok verifikálása. Először a szakkatalógus, majd az alfabetikus katalógus készült el, melyek rendszerét és címléírasi gyakorlatát a kötet részletesen bemutatja. Az így feltárt Bibliotheca vetus már 3000 kötetből állt.

A 18. században az érsekprimások egyre inkább berendezkedtek Pozsonyban, 1781-re elkészült a primási palota saját könyvtárral és pompás könyvtárteremmel. Ekkorra már Klimó György pécsi püspök nyilvánossá tette saját tudós könyvtárát, Batthyány Ignác Gyulafehérváron, Esterházy Károly Egerben követte példáját. Pray György, aki a jezsuita rend feloszlása után Batthyány József esztergomi bíboros-érsek szolgálatába állt, szorgalmazta mindkét könyvtár, az érseki és a káptalani reformját és nyilvánossá tételét, de a kötetben részletesen ismertetett javaslatok nem valósultak meg.

Az 1802-es országgyűlés már szorgalmazta a könyvtár és az érsekség Esztergomba való visszaköltözését, de ez a napoleoni háborúk fenyegetettsége miatt még egy ideig nem valósulhatott meg. A két könyvtár visszaköltözése és egyesítése 1821-ben fejeződött be. Ezzel új fejezett kezdődhetett az intézmény történetében.

Meg kell még emlékeznünk a kódexállomány-
nak már többször említett a 47–58. lapokon álló
listájával, amely a provenienciencia szerint csoport-
osítja a kéziratokat. Ez természetesen nem leíró
katalógus, inkább csak repertórium, a további
kutatáshoz azonban nélkülözhetetlen segédlet,
amennyiben minden darab esetében feltünteti
a rá vonatkozó teljes irodalmat. A kötetet kiadó
Szepesti Zsuzsanna munkáját dicséri nemcsak
Kovách Zoltán és saját kiegészítéseinek beik-
tatása, hanem az esztergomi Bibliotékára és annak
egy-egy darabjaira vonatkozó bibliográfia, vala-
mint Kovách Zoltán nyomtatásban megjelent
műveinek összeállítás is. A rendkívül jó minő-
ségű színes táblákat Mudrák Attila készítette.

VIZKELETY ANDRÁS

**Bél Mátyás kéziratai a pozsonyi evangéli-
kus líceum könyvtárában (Katalógus) – Cata-
logus manuscriptorum Matthiae Bél, quae
in bibliotheca Lycei Evangelici Poseniensis
asservantur.** Összeállította TÓTH Gergely. Bp.,
OSZK – Gondolat Kiadó, 2006. XXX, 159 l.
/Nemzeti Téka/

Bél Mátyás életpályájának, tudósi működésé-
nek alaposabb megismeréséhez szolgált fontos
adatokat a „Nemzeti Téka” újabb kötete. Tóth
Gergely katalógusa a jeles 18. századi tudós
kézirati hagyatékának a pozsonyi líceum könyv-
tárában található részét tárja fel.

Bél Mátyás kéziratai a tudós halála után több
helyre kerültek. Első ízben Szelestei N. László
vállalkozott arra, hogy elvégzi a hagyaték szám-
bavételét. Az 1984-ben, Béi születésének há-
romszázadik évfordulóján megjelent katalógus
a fontosabb lelőhelyek anyagát dolgozza fel,
úgy mint az Esztergomi Főszékesegyházi Könyv-
tár, az Országos Levéltár, a Ráday Gyűjtemény
és az Országos Széchényi Könyvtár. Puszta-
nikai okokból hiányzik azonban a pozsonyi lí-
ceum anyagának számbavétele; ezt az intézmény
felújítási munkálatai miatt nem tudta elvégezni
Szelestei. Annyit tudott tenni, hogy katalógu-
sának függelékében tájékoztatóul felsorolta, hogy

az eddigi Béli-szakirodalom mely könyvtári jel-
legű kéziratokat említi a pozsonyi könyvtárból.
A katalógus előszavában Szelestei megemlíti né-
hány más olyan gyűjteményt is, amely a szak-
irodalom tanúsága szerint őriz Béli-kéziratokat
(Österreichische Nationalbibliothek, Evangélikus
Országos Levéltár, Magyar Tudományos Aka-
adémia Könyvtárának kéziratára és más, több-
nyire Szlovákia területén található evangélikus
gyűjtemezetek), ezek feldolgozására azonban gya-
korlati okok miatt nem vállalkozott.

Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa
által összeállított katalógus valódi hiánypótló
munka és több szempontból is figyelemre méltó:
a pozsonyi anyag feltárásával egyrészt meg-
közelítőleg teljessé teszi a tudós kézirati hagyatékának
feldolgozását, másrészt igen alapos: az
egy-egy tételek leírása a szokásosnál részletesebb
és e tekintetben meghaladja a szabványos kataló-
gus-formát, ami lehetővé teszi a magyar kutató
számára, hogy a Pozsonyba való kiutazás előtt
alaposabban tájékozódjon az egyes kéziratok
tartalmáról. A pozsonyi líceumban őrzött és újon-
nan feltárt kéziratok fontos adalékokkal szolgál-
nak továbbá Béli Mátyás munkamódszereinek,
egy-egy műve keletkezéstörténetének, a tudós
olvasottságának, érdeklődési körének megismeréséhez,
sőt képet adnak Béli pedagógusi, illetve
líceumi rektori munkájáról.

Amint az Tóth Gergely bevezetőjéből kide-
rül, a pozsonyi líceumban található anyagot,
néhány kézirattól eltekintve, feltehetőleg maga
a tudós gyűjtötte össze és hagyományozta az
intézményre: erre lehet következtetni a kézirat-
anyag feltűnően homogén voltából – szinte ki-
zárólag befejezett, kinyomtatott munkák fogal-
mazványait, munkapéldányait tartalmazza, ami
tudatos rendezésre, válogatásra utal. Nyilván arról
van szó, hogy mivel a kéziratok munkák nyom-
tatásban megjelentek, a kéziratok feleslegessé
váltak Béli számára, így a könyvtárra hagyományozta őket.

A líceumi könyvtár kézirataiban való eliga-
zodást jelen pillanatban egyedül Schrödl József
autográf katalógusa segíti. A katalógus hiányos-
ságai, felületessége miatt viszont szükség volt az
anyag újbóli pontosabb számbavételére, a kéz-